

ІВАН ФРАНКО: ОСОБИСТІТЬ, ТВОРЧИЙ ШЛЯХ, ДОЛЯ

УДК 821.161.2 “18/19”І.Франко(477-25) (091)

ПЕРЕБУВАННЯ ІВАНА ФРАНКА В КИСВІ У 1885, 1886, 1909 РОКАХ

Микола ГОРБАТЮК

*Музей видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка,
Панаса Саксаганського, Михайла Старицького,
вул. Саксаганського, 97, 01032, Київ, Україна*

Розглянуто історію перебування І. Франка в Києві у 1885, 1886 та 1909 роках. Проаналізовано передумови і причини поїздки, встановлено місця та київське коло знайомих І. Франка. Велику увагу приділено висвітленню питання творчої співпраці І. Франка з українською інтелектуальною та духовною елітою Києва.

Ключові слова: національна еліта, співробітництво в літературній та видавничій сферах діяльності, “Зоря”, “Веселка”, “Стара громада”, Колегія Павла Галагана, О. Хоружинська.

Останнім часом у наукових, культурно-просвітніх та мистецьких колах активізувався інтерес до історії взаємозв’язків І. Франка з Києвом. Не останню роль у цьому процесі відіграло прийняття указу Президента України № 727/2006 “Про заходи щодо вивчення та популяризації духовної спадщини Івана Франка” від 27 серпня 2006 року, одним із пунктів якого є створення у місті Києві літературно-меморіального музею І. Франка. Актуальність тематики визначається тим, що вона не отримала належного висвітлення ні в історичній літературі, ані у літературознавчих студіях. При цьому варто наголосити, що наукові дослідження про перебування І. Франка в інших регіонах України проведені й успішно завершені, тоді як відсутність розвідки про його життя у столиці викликає подив.

Історіографічне підґрунтя зазначеної теми незначне, хоча науковці уже зверталися до неї неодноразово. Про перебування І. Франка у Києві писав Л. Хінкулов у літературно-критичному нарисі “Місто його мрії (Іван Франко і Київ)”, вміщеному у збірці “Письменник жив у Києві” [36] та М. Рудько у статті “Зв’язки Івана Франка з Києвом” [23].

На нашу думку, ці дослідження не можна вважати достатніми для розкриття теми з огляду на незначний обсяг, невичерпне використання авторами всіх наявних джерел, відсутність деталізації подій та їх аналізу, а також і через те, що у них діяльність І. Франка розглянуто відповідно до ідеологічних вимог пануючої тоді компартійної системи.

У працях сучасних істориків і літературознавців також є відомості про перебування І. Франка у Києві, але вони є епізодичними [5]. Дещо більшу увагу сучасні науковці приділили взаємовідносинам І. Франка з київською інтелігенцією. До цієї історіографічної групи можна віднести праці Я. Горака, В. Гориня, І. Денисюка, В. Олійника, Р. Скорульської та ін. [3; 4; 6; 7; 22; 25]. Значно більше інформації про поїздки І. Франка до Києва і про його зв'язки з інтелігенцією міститься в опублікованих джерелах, найважливіше місце серед яких посідає збірник “Спогади про І. Франка” [27]. Відомо, що І. Франко навідувався до Києва тричі: у 1885, 1886 і 1909 роках. М. Микиша свідчить про перебування І. Франка у Києві у 1907 році, втім ці дані документально не підтвердженні.

Приводом для першого приїзду І. Франка до Києва послужили видавничі справи, які спочатку були пов'язанні із переданням І. Франку редагування журналу “Зоря”, а пізніше зі створенням нового громадсько-політичного часопису за його редакцією. У 1884–1885 роках діячі київської Старої громади зробили декілька спроб примирити галицьких радикалів із народовцями шляхом залучення І. Франка до редагування журналу “Зоря”. Посередником у цьому процесі виступив член київської Старої громади О. Кониський. Громадівці були зацікавленні у переході “Зорі” в руки лояльного до них І. Франка, сподіваючись зробити її рупором своїх ідей у Західній Україні. Восени 1884 року редактор “Зорі” О. Партицький, посилаючись на хворобу, вирішив відмовитися від редагування часопису і запропонував І. Франку очолити його. І. Франко поставився до цієї пропозиції надзвичайно серйозно і відразу ж почав розробляти програму видання. Про свої плани і конкретні дії він інформував старогромадівців О. Кониського і М. Драгоманова. У листі до О. Кониського від 11 жовтня 1884 року він писав, що відразу по заступленню редакторства обов'язково відреагує на його вимогу і зробить журнал громадським. Також І. Франко повідомляв про свої плани збільшити обсяг журналу, кількість передплатників та розмір гонорару, залучити до редакційного комітету І. Белея, М. Павлика, В. Коцовського, сподівався на грошову допомогу від Старої громади та допомогу у формі 200 передплатників журналу тощо [32, т. 48, с. 472–476]. Наполегливо запрошуючи О. Кониського до співпраці із “Зорею”, гіпотетичний редактор заявляв про бажання бачити серед дописувачів часопису якомога більше письменників і науковців з Києва і Наддніпрянської України загалом, а саме – В. Антоновича, І. Рудченка (Білика), Гната і Павла Житецьких, М. Старицького та ін. [32, т. 48, с. 471–478]. У відповідь у листах від 8 (20) і 17 (29) грудня 1884 року О. Кониський запрошував письменника приїхати до Києва після різдвяних свят для детального обговорення питання про зміст і напрям журналу [1, № 1603, с. 425–427, 451–452].

На початку 1885 року, коли стало відомо про відмову О. Партицького передати редагування “Зорі” І. Франкові, його поїздка до Києва стала нагальною потребою, оскільки тепер уже йшлося про створення нового українського громадсько-політичного часопису, що мав виходити за редакцією І. Франка у Галичині на кошти діячів з Наддніпрянської України. У листі від 30 грудня 1884 року (11 січня 1885 року) О. Кониський дав І. Франкові декілька порад щодо його приїзду до Києва і налагодження контактів із місцевими громадськими діячами з метою зібрання коштів на видання газети “Братство” [1, № 1603, с. 469–470]. “Давно вже я збирався і гаряче бажав звидіти Україну і Київ і

для того радо гожуся на Ваш проект, висказаний у посліднім листі до мене”, – писав І. Франко у відповідь 7 січня 1885 року [32, т. 48, с. 521]. Утім, через “баламуцтва з паспортом” виїзд довелося відкласти до середини лютого 1885 року. Найімовірніше І. Франко виїхав зі Львова у суботу 14 лютого 1885 року вночі [32, т. 48, с. 524].

Варто відзначити, що у спогадах сучасників І. Франка наявні певні неточності у датуванні його першого перебування у Києві. Наприклад, Г. Житецький стверджував, що цією датою є початок серпня 1885 року [11, с. 161], а А. Трегубова писала, що письменник приїхав до Києва “по весні 1884 року” [28, с. 155]. Насправді ж перший приїзд І. Франка до Києва відбувся у середині лютого 1885 року. Про це свідчать його листування з О. Кониським, найперша з відомих записок М. Лисенка до І. Франка, датована 15 лютого 1885 року, а також лист М. Лисенка до В. Гнилоширова від 18 лютого 1885 року, у якому він писав: “Ми оце увесь час водилися з гостем нашим Іваном Франком, що був приїздив до нас зі Львова. Це ж є перша літерат[урна] сила Галичини, і ось як Бог пощастить, то в Цвітні почувте і прочитаєте де-що з далекого кривного краю” [25, с. 38]¹.

Під час свого першого візиту до Києва І. Франко, як стверджував Г. Житецький, поселився у Є. Трегубова, який тоді учителював і проживав у будинку Колегії Павла Галагана [11, с. 161]. Цю версію підтвердила і А. Трегубова, оскільки у її спогадах є такі згадки про те, що письменник жив у їхньому помешканні: “в ті часи, як гостював у нас Франко”; “Франко залишився у Києві і цілком увійшов у життя нашої сім’ї”; “часами, коли всі наші розходились вдень на роботу, Франко залишався з моїм малим сином та дочкою, теж маленькою, бавився з ними, вигадував їм різні казки” [28, с. 155–156].

Твердження О. Киричинського про те, що І. Франко “ніколи не спинявся в Колегії” і “в перший свій приїзд [...] безумовно спинився в “Мінеральних водах” видається нам таким, що не відповідає дійсності [15, с. 163–164].

Колегія Павла Галагана розташовувалась на розі Фундуклеївської та Олексіївської вулиць (нині тут Національний музей літератури України за адресою вул. Богдана Хмельницького, 11). Уявлення про те, що собою являла Колегія у часи перебування І. Франка у Києві ми можемо сформулювати завдяки довіднику М. Захарченка “Киев теперь и прежде” 1888 року видання. Про цей навчальний заклад у ньому сказано: “Поряд з Першою гімназією, на розі Олексіївської і Фундуклеївської вулиць, знаходиться велика садиба [...] на якій розміщується Колегія Павла Галагана, що являє собою навчально-виховний заклад закритого типу, з курсом чотирьох старших класів гімназії. Крім головної двоповерхової кам’яної будівлі, в межах садиби знаходяться ще дві кам’яниці і кілька службових споруд. Сама Колегія розміщується власне у головному будинку, що має окрім двох цілих поверхів ще нижній напівпідвальний поверх і над частиною будинку мезонін з вікнами, що виходять у двір. На першому поверсі розміщуються: спальні, їдальня, буфет, гімнастична зала тощо; на другому поверсі, в кутовому приміщенні над парадним входом, влаштована церква з [...] куполом, увінчаним позолоченим хрестом в ім’я св. апостолів Петра і Павла; за церквою далі розміщуються: великий зал, 4 класні

¹ Очевидно, у листі М. Лисенка йдеться про переговори І. Франка з діячами Старої громади з приводу видання у Львові нового часопису під його керівництвом.

кімнати, фізичний кабінет, бібліотека, читальня, музична кімната і далі, за капітальною стіною, лікарня з трьох кімнат. Все це дає можливість Колегії бути зразковим навчально-виховним закладом. Колегія влаштована всього на 70 осіб, з яких 30 утримуються за рахунок закладу і 40 за власний кошт” [12, с. 239].

Із місцевими достопамятними місцями гостя із Галичини ознайомив син П. Житецького – Гнат. Вони разом оглянули Софіївську, Андріївську, Михайлівську церкви, останки Золотих воріт та Десятинної церкви, пам’ятник Св. Володимиру, з Афанасіївського яру (тепер Нестерівська вулиця) спостерігали за завершенням будівництва Володимирського собору. Як згадував Г. Житецький “Жвава бесіда оберталася переважно біля старовини історичних місцевостей Києва, й я міг підтримувати розмову про це, бо тоді саме дуже цікавився і перечитував все, що належало до історичної топографії любого рідного міста” [11, с. 161].

Як уже згадувалося, основною метою першого приїзду І. Франка до Києва, за його ж словами, було “склонити тамошніх людей, щоби помогли заснувати новий часопис літературний”. Результатом зустрічей І. Франка із киянами було те, що Стара громада доручила йому видавати у Галичині “газету літературно-науково-політичну”, зобов’язавшись фінансувати це видання [32, т. 48, с. 526]. 6 (18) березня 1885 року Є. Трегубов повідомляв І. Франкові про перказ 250 російських рублів, ще 100 рублів мали бути надіслані через місяць, а решта грошей – влітку. Окрім цього, певну суму коштів мав надіслати особисто О. Кониський [34, с. 59]. Утім, через нестачу коштів І. Франкові довелося відмовитися від ідеї видання нового часопису на користь видання “щомісячного літературно-наукового і політичного журналу [...] “Братство”. Новий часопис ставив за мету “по всіх частинах і окраїнах нашої землі будити почуття народної єдності, піднімати общеукраїнське народне самопізнання” [32, т. 48, с. 528]. На жаль, налагодити видання журналу, перший номер якого мав вийти 1 квітня 1885 року також не вдалося через фінансові труднощі [32, т. 48, с. 526]. “Головна користь з тої подорожі [поїздки до Києва. – М. Г.] була та, – писав згодом І. Франко, – що я пізнав людей; щодо часопису то небагато вийшло добра; кияни згодились дати ледве 500 руб. на перший рік, та й то по частям. І справді, мені прислано було руб. 300, але до видання часопису не прийшло” [32, т. 49, с. 250]. На гроші, прислані з України на часопис, І. Франко видав працю М. Павлика про читальні і розпочав видання “Літературно-наукової бібліотеки”.

Отож, спільний проект І. Франка (у широкому розумінні галицької інтелігенції) і київських громадських діячів не був реалізований. Однак унаслідок першої поїздки І. Франка до Києва було налагоджено тісні зв’язки між ним та місцевим громадськими і культурними діячами – М. Лисенком, О. Кониським, В. Антоновичем, Єлисеєм і Антоніною Трегубовими, Павлом і Гнатом Житецькими та ін.

Перебуваючи у Києві 1885 року, І. Франко познайомився зі своєю майбутньою дружиною – Ольгою Федорівною Хоружинською. О. Хоружинська народилася у селі Бірки Харківської губернії (нині – Лебединського району, Сумської області) у збіднілій дворянській родині [30, с. 358]. За сімейними переказами, її долею та долею трьох її сестер опікувався сам російський імператор Александр II: так він обіцяв віддячити їхньому братові, що героїчно загинув під час російсько-турецької війни. Ольга закінчила

Харківський інститут благородних дівичь, утримуваний коштом царя, а згодом – Вищі жіночі курси при інституті, що були еквівалентом жіночого університету і давали їй право стати вчителькою [16, с. 484]. На час приїзду І. Франка до Києва вона проживала у будинку Є. Трегубова, чоловіка своєї сестри. Під впливом сімейства Трегубових О. Хоружинська пережила щось на зразок національного навернення і долучалася до роботи “Громади”. І. Книш припускає, що О. Хоружинська могла бути членом однієї з трьох культурницько-політичних груп київської Громади, а саме гуртка її приятельки О. Доброграєвої, метою діяльності якого була боротьба за політичне, національне і економічне визволення України [17, с. 53]. Ще навчаючись у Харкові, О. Хоружинська з особливим зацікавленням слухала лекції про Галичину, яка уявлялась їй як щось “ідеальне”. Приставши до “Громади”, вона вперше почула про І. Франка і захопилася його літературною та громадсько-політичною діяльністю [5, с. 328].

Старша сестра О. Хоружинської А. Трегубова так описувала своїх сестер: “вони були молоді, гарні з себе, веселі, а молодша, Ольга, була до того ще й привітна та дотепна [...] сестри мої також пильнували бути щирими хазяйкама” [28, с. 156]. О. Хоружинська сподобалась І. Франкові, і він, після повернення із Києва, на початку серпня 1885 року звернувся до Є. Трегубова з “делікатною справою” – з’ясувати, чи Ольга не погодиться вийти за нього заміж [1, № 1603, с. 624]. А. Трегубова стверджує, що у їхній родині вважалося неприпустимим втручатися в особисте життя членів сім’ї, тому її чоловік порадив І. Франку самому звернутися до Ольги [28, с. 156]. Утім, такий сімейний звичай не став на заваді активному обговоренню особи О. Хоружинської у листуванні обох чоловіків. І коли І. Франко звернувся до Є. Трегубова з проханням розповісти про Ольгу, останній у листі від 3 серпня 1885 року писав: “Що до “делікатного” діла, про котре Ви пишете, то маю Вам сказати, що дівчину на вид Ви сами бачили, а що вона з себе вдає? Про це – з довгої практики – можу сказати, що дівчата наші (не знаю, чи так і Ваші?) “яко сосуд скудельный”; всі вони, а рівно и Ольга, чомусь-то навчаюцца у школах, але яку вони получают фізіономію, то зъявляецця, як дівчина стане жінкою. Спеціально ж Ольга – чоловік талановитий, дуже сдатній до роботи и чулий до доброго, але, як и кожна дівчина, упряма и добренько самолюбива; привертаючи ж до Вас, ласкавий добродію, треба сказати, що вона богопочитала Вас [...] яко високого таланта; але як вона однесетця до Вас по амурній квестії, про то невідаю. [...] Вона через 20 днів прибуде до Києва, и до еї Ви пишіть прямо (а не на мое имя) по такій адресі: Київ, Коллегія Галагана, Ольге Федоровне Хоружинской” [34, с. 63].

4 вересня 1885 року І. Франко у першому листі до О. Хоружинської “теоретично і гіпотетично” попросив її руки. Лист був розважливий, з багатьма філософськими міркуваннями, але з рішучою пропозицією: “Що сказали б Ви, якби [...] я приступив до Вас з просьбою: будьте моєю дружиною, моєю жінкою?” [32, т. 48, с. 543].

За дозволом на одруження О. Хоружинська звернулася до свого опікуна, діда по материнській лінії, генерала російської армії Івана Федоровського, який мешкав на той час в Одесі [19], і лише одержавши наприкінці жовтня 1885 року його дозвіл, написала І. Франкові про свою згоду [5, с. 327; 32, т. 48, с. 599].

Мала знайомість з Ольгою і “вроджена у неї неохота до переписки” змушувала І. Франка до роздумів над правильністю свого вибору. Він шукав поради більш

досвідченої у сімейних справах людини, людини, якій міг довіряти. Нарешті, після кількомісячного обговорення теми шлюбу і сім'ї у листуванні з Оленою Пчілкою, І. Франко наважився попросити її “в разі коли сеї зими будете в Києві, розвідатись дещо ліпше і сказати мені Ваш щирий суд про сю особу (О. Хоружинську. – М. Г.)” [32, т. 48, с. 598].

Олена Пчілка дала більш ніж схвальну характеристику, чим, ймовірно, розвіяла частину сумнівів нареченого. “Отсе тепер, – писала вона І. Франкові 25 березня 1886 р., – під час мого пробування в Києві, ми таки й добре пізналися з нею. Отже, скажу Вам, – це золото не дівчина! Она просто очарувала мене! Яка она мила, щира, добра, сімпагична і до того як она розвилась за сі два роки, як пройнялась ідеєю українства! [...] Отже, думаю я, що в панні Олесі знайдете Ви собі не лиш хорошеньку милу, а ще до того й змисленну дружину, – спільницю ваших думок, переконань і праці. А се тепер велика річ!... [...] Пізнавши Вашу милую нареченну, з певністю думаю, що Ви будете з нею зовсім щасливі. Се моя певна думка!” [1, №1608, с. 230].

Взимку 1885–1886 років О. Хоружинська разом зі своєю сестрою А. Трегубовою, мандруючи до М. Драгоманова у Женеву, відвідали Львів, щоб, як писав Г. Житецький, “подивитись нареченого в оточені його звичайного буденного життя” [11, с. 161]¹. Пізніше А. Трегубова згадувала, що у Львові її сестра більш усього цікавилась І. Франком, ближче познайомилася з ним і підтвердила свою обіцянку вийти за нього заміж [28, с. 156–157].

У квітні 1886 року І. Франко разом з О. Киричинським приїхав до Києва брати шлюб. Він зупинився у студента 4-го курсу медичного факультету університету Св. Володимира, галичанина Сергія Киричинського, який мешкав у будинку закладу штучних Мінеральних вод. Власником (за іншими даними орендарем) “Мінеральних вод” був багатий галицький купець, що займався оптовою торгівлею цукром, директор цукроварні Терещенка – Володимир Степанович Качала (дядько Омеляна і Сергія Киричинських) [11, с. 161–162; 15, с. 164; 32, т. 48, с. 720].

У часи перебування І. Франка у Києві “Мінеральні води” були в одній із чотирьох частин паркової зони, яка простягалася від наддніпрянського краю Липок до Олександрівської вулиці і оточували Царський (нині – Маріїнський) палац. Цей заклад розташовувався на території сучасного парку Дружби народів неподалік, а може у тому місці, де зараз Національна філармонія України [12, с. 164–167].

Як свідчить С. Шелухін, заручини відбулися у помешканні П. Житецького, оскільки Є. Трегубов, у будинку якого тоді жила О. Хоружинська, за зв'язок з І. Франком міг бути звільнений із посади вчителя Колегії Павла Галагана, тоді як П. Житецький за свою українофільську роботу вже давно був відсторонений від державної служби і втратив надію отримати посаду в університеті [35, с. 190–191]. Одним із організаторів заручин була Олена Пчілка, музикантами – Сергій Шелухін (грав на скрипці) та Володимир Самійленко (гітара). Одруження І. Франка та О. Хоружинської було для всіх несподіванкою, оскільки місцеве товариство не знало про їх “роман”, а одружуватись терміново, похапцем, вважалося несолідним. Через це, як згадує С. Шелухін, “ореол

¹ А. Трегубова у своїх спогадах помилково подала дату 1884–1885 роки.

Франка в наших очах трохи потускнів [...] тепер уже ми уявляли собі Франка іншим, як чули від Ковалевського: він здавався нам палким юнаком, галантним кавалером, з гарячим темпераментом. Яке ж було наше здивування, коли ми побачили перед собою маленьку фігуру, дуже лагідну людину, тиху, розсудливу, спокійну і зацікавлену такими матеріями, які не мають нічого спільного з коханням, шлюбом і т. ін. Він був сумний, задумливий, балакав тихо. Увесь наш вечір пройшов у розмовах на тему українського відродження, української літератури, історії, політики, організації сил для праці й визволення” [35, с. 191].

Як згадувала А. Трегубова, її сестра Ольга мріяла “вінчатися у білій сукні з фатою, вінчатися іменно в квітні, а не травні, щоб чоловік і гості були у фраках” [28, с. 157]. Цікавим є той факт, що від’їзд молодого на вінчання до церкви відбувався із помешкання Старицьких, які у той час жили на вул. Шулявській (нині це будинок по вул. Льва Толстого, 35). “Як зараз пам’ятаю Франка, – писала Л. Старицька-Черняхівська у своїх спогадах про письменника у 1940 р., – молодого, веселого, з вогняним волоссям і в урочистому святковому вбранні” [21, арк. 1]. У Києві “не так багато часу гаяв молодий вчений на женихання, як на студіювання [...] наукових матеріалів”, – згадував Г. Житецький. Він же подав цікавий факт, який може слугувати для формування цілісного портрета І. Франка як людини і вченого: письменник, вже після того як прибули бояри і одяглася молода, із захопленням продовжував переписувати у кабінеті господаря помешкання якийсь цікавий старовинний вірш, аж поки йому рішуче не нагадали про необхідність йти до вінця [11, с. 162].

Повінчалися І. Франко та О. Хоружинська у церкві Святих апостолів Петра і Павла, що була при головній споруді Колегії Павла Галагана у Києві 16 травня (4 травня за старим стилем) 1886 року. У метричному свідоцтві записано: “Наречений – австрійський підданий, літератор, Іван Якович Франко, греко-уніатського віросповідання, тридцяти років, першим шлюбом; наречена – дочка титулярного радника Федора Васильєва Хоружинського дівця Ольга, православного віросповідання, двадцяти двох років, першим шлюбом. Таїнство шлюбу здійснював священник Симеон Трегубов з діаконом Григоровичем. Поручителями були – за нареченого: статський радник Петро Кирилович Любимов і технолог Філарет Юрійович Гладилевич; за наречену: фабричний інспектор Київської округи Ізмаїл Орестович Новицький і студент Університету св. Володимира Віктор Володимирович Ігнатович” [31, с. 114–115]. Священик С. Трегубов, що вінчав наречених, вирізнявся особливою законслухняністю, тому, на думку А. Трегубової, відомості про те, що І. Франко у 1886 року приїхав у Київ за чужим паспортом, не відповідають дійсності [28, с. 157]. По закінченню церемонії І. Франко та О. Хоружинська сфотографувалися у салоні В. Висоцького. Одну зі світлин І. Франко надіслав Е. Ожешко, яка і зберегла її для нащадків.

Після вінчання у помешканні Антоніни і Єлисея Трегубових відбувся урочистий обід для молодих і гостей. На весіллі боярами були: з боку О. Хоружинської – Г. Житецький та Крачковський, а з боку І. Франка – С. Киричинський та В. Ігнатович. Присутні вітали молоду сім’ю, говорили промови, основним лейтмотивом яких було єднання Галичини з Великою Україною в образі І. Франка та О. Хоружинської. А. Трегубова стверджує, що П. Житецький та інші видатні українці вбачали у цьому шлюбі полі-

тичний підтекст (дослівно – “дивився на шлюб галичанина з українкою як на до деякої міри політичний крок”) [28, с. 157].

Характер промов, виголошених як на весіллі, так і на вокзалі, коли гості проводили молодих на потяг до Львова, став відомим начальнику Київського губернського жандармського управління генералу В. Новицькому. Він розпочав у цій справі судове слідство, неодноразово викликав на допит Є. Трегубова та домагався звільнення з посади “законовчителя” Колегії Павла Галагана священника Симеона Трегубова. Невдовзі слідство припинили, але Франкові як авторові “бунтарських” творів, на тривалий час заборонили в’їзд на територію Російської імперії [28, с. 157]. В. Качалу і С. Киричинського було внесено до списку неблагонадійних, що також вплинуло на їхнє подальше життя (пізніше В. Качалі саме через знайомство з І. Франком було відмовлено у наданні російського підданства, а С. Киричинському не дозволили залишитися працювати у Київському університеті) [15, с. 165].

Галицьке громадянство насторожено сприйняло одруження І. Франка з “росіяночку”, “малороскою”. Цим йому неодноразово дорікали друзі та знайомі. У перші роки подружнього життя Іван і Ольга Франки намагалися будувати стосунки на основі взаємопорозуміння і поваги. О. Хоружинська народила Франкові трьох синів – Андрія, Тараса та Петра і доньку Анну. Вона встигала не тільки дбати про дітей, а й допомагала чоловікові в його письменницькій праці: редагувала статті, розсилала літературу замовникам тощо. Частина посагу О. Хоружинської (А. Трегубова називає суму 1000 російських карбованців, Г. Житецький – 4000 російських карбованців) була витрачена на видання першої поетичної збірки Франка “З вершин і низин” (1887), яка зробила його кумиром молоді, інша частина – на будівництво власного будинку у Львові, куди подружжя переселилося 1902 року [11, с. 162; 28, с. 158]. У рік виходу збірки І. Франко написав повний вдячності і ніжності вірш “Мойй дружині: “Спасибі тобі, моє сонечко, за промінчик твій – щире словечко!”. О. Хоружинська також долучалася до громадської і літературної праці. В альманасі “Перший вінок” (1887) вона опублікувала розвідку “Карпатські бойки та їх родинне життя”, а впродовж 1894–1897 років разом із чоловіком видавала журнал “Житє і слово” [30, с. 358]. Я. Грицак зауважує, що постійні нестатки, тяжка малопродуктивна праця й сімейні негаразди озлобили Ольгу. Через кілька років подружжя бачилося таким: нещасний, недбало зодягнений Франко і засмикана бідністю й дітьми Ольга. Для пані Франкової життя у шлюбі стало нестерпним. Вона почала ставитися до чоловіка зневажливо. Урочистості з нагоди 25-ліття його наукової, громадської та літературної діяльності сприйняла як глузування [5, с. 324]. І. Франко теж розчарувався у своєму виборі, оскільки згодом у серпні 1898 року у листі до А. Кримського писав: “З теперішньою моєю жінкою я оженився без любові, а з доктрини, що треба оженитися з українкою, і то більш освіченою, курсисткою. Певна річ, мій вибір був не архіблискучий і, мавши іншу жінку, я міг би був розвинути краще і доконати чогось більшого, ну, та дарма, судженої конем не об’їдеш” [32, т. 50, с. 114].

Жило подружжя Франків у нестатках, іноді голодувало. Зважаючи на це, кияни В. Беренштам, П. Косач, І. Новицький і В. Науменко з ініціативи Є. Трегубова почали збирати щомісячно по 25 карбованців і надсилати О. Хоружинській. Київське громадянство намагалося підтримувати якнайтісніші стосунки із подружжям Ольги та Івана

Франка. І. Новицький хрестив двох дітей І. Франка, Б. Кістяківський був хрещеним батьком Тараса Франка [28, с. 158–159]. Упродовж тривалого часу у сім'ї І. Франка жив син І. Тобілевича (Карпенка-Карого), який навчався у Львівському університеті [19].

Перебуваючи у Києві у лютому 1885 року, І. Франко брав участь у засіданнях “Хрестоматійного товариства”, члени якого готували до друку популярні книжки для народу, вивчали мову у творах І. Вишенського й у літописі Самовидця і виступали із рефератами на ці теми, долучалися до роботи громадівців над словником української мови тощо [14, с. 160]. До складу товариства входили Г. Житецький, В. Самійленко, В. Калаш [24, с. 517–518], Б. Кістяківський, М. Ковалевський, К. Арабажин, П. Тучапський, С. Деген та ін. [36, с. 86]. На початку 1885 року, під час першого приїзду І. Франка до Києва, цей гурток молоді готував до друку свою другу книжку, що мала отримати назву “Веселка”. І. Франко брав участь у обговоренні проекту збірки, і, очевидно, мав вплив на формування її змісту. А. Трегубова згадує про ці події так: “саме тоді українська молодь складала читанку “Веселка”, [...] ясно, що Франко і мої сестри одвідували ці зібрання молоді; їх влаштовували кожного вечора або у В. П. Науменка, або М. В. Лисенка, або у нас” [28, с. 155–156]. Готовий збірник видати у Києві не вдалося, оскільки у Наддніпрянській Україні діяв Емський указ 1876 року. Тому громадівці прийняли рішення друкувати його у Львові російською абеткою, так званою “напів’ярижкою”, сподіваючись на те, що це допоможе обійти накладені цензурою обмеження. Очевидно, “хрестоматійники” передали рукопис І. Франкові у травні 1886 року, коли він вдруге приїжджав до Києва для одруження з О. Хоружинською [2, с. 162–163]. Відразу ж по прибутті до Львова І. Франко розпочав підготовку збірки до видання у друкарні Наукового товариства ім. Шевченка у Львові [36, с. 88]. А вже 26 листопада 1886 року у листі до М. Комарова І. Франко повідомляв, що “Веселки” надруковано вже 10 листів і що вона швидко буде могла вийти на світ божий” [32, т. 49, с. 86]. Альманах “Веселка” був укладений як читанка для простого народу і складався з п’яти розділів – “Рідна оселя”, “Село”, “Поле”, “Ліс”, “Річка та став”, – у яких тематично були згруповані твори Т. Шевченка, Л. Глібова, І. Нечуя-Левицького, Б. Грінченка, Д. Мордовця, П. Чубинського, переклади творів І. Тургенева, М. Гоголя, П.-Ж. Беранже, зразки усної народної творчості – пісні, прислів’я та приказки. Деяко пізніше І. Франко писав: “того ж самого року (1887. – М. Г.) вийшла у Львові під моїм доглядом дуже оригінальна своїм замислом літературна збірка “Веселка”, яку буцімто зложив Андрій Молодченко. Це було прізвище фіктивне, бо статті тої збірки були укладені студентською українською громадою в Києві” [32, т. 41, с. 453]. Наклад книжки був готовий на початку лютого 1887 року. Проте вона не виправдала тих надій, які покладали на неї укладачі і видавці: на території Російської імперії розповсюдження альманаху було заборонене цензурою, а у Галичині “Веселка” також не користувалася популярністю, оскільки була надрукована малозрозумілою місцевому населенню “полуярижкою” [29, с. 300].

Завдяки зв’язкам із наддніпрянськими літераторами, які налагодив І. Франко під час його перших двох поїздок до Києва, з’явилася можливість отримувати від них твори для публікування у редагованих ним галицьких часописах. Передавання цих творів відбувалося за посередництвом Є. Трегубова. У листі від 19(31) березня 1885 року Є. Трегубов повідомляв про надсилку “віршів однієї дівчини” і кількох віршів

Старицького (ймовірно йшлося про вірші “Нива”, “Чудова ніч” і “Боротьба”, що були надруковані у “Зорі” протягом 1885 року у 18, 21 і 24 номерах журналу відповідно) [34, с. 59, 137]. Окрім того, у другому номері “Зорі” за 1886 рік надруковано “Песню крепачки над дитиною” С. Руданського, яку отримав І. Франко через Б. Познанського [34, с. 137]. Також упродовж 1886 року у “Зорі” було публіковано декілька матеріалів про автора “Люборацьких” А. П. Свидницького, які також надійшли із Києва.

За сприяння І. Франка у Львові було надруковано збірник творів Г. Гейне у перекладі Лесі Українки і М. Славинського, першу поетичну збірку Лесі Українки “На крилах пісень”, “Гамлет” В. Шекспіра у перекладі М. Старицького тощо. Перебуваючи у Києві у 1885 році, І. Франко отримав від члена Старої громади М. Комарова рукопис книги “Оповідання про рослини”, яку мав опублікувати у Галичині (тут варто відзначити, що книжка побачила світ лише 1909 року, а інформація про участь І. Франка у підготовці її до друку відсутня) [34, с. 66, 140]. Утім, це лише незначна частина фактів, що відображають літературну співпрацю І. Франка з київськими письменниками у сфері публікування їхніх творів у Львові, і це питання потребує подальшого дослідження.

Важливе значення для літературної і наукової праці І. Франка мав журнал “Киевская старина”, із яким він співпрацював із 1888 року аж до його закриття у 1906 році. За нашими підрахунками загалом на сторінках часопису було вміщено 28 публікацій І. Франка. Серед них: художні твори (“Слава Богу, для начала и это хорошо!”, “Чума”, “Миллионер”, “Полуйка”, “Батьківщина”); дослідження і публікації апокрифічних сказань (“К истории апокрифических сказаний”, “Южнорусский громник”, “Южнорусская пасхальная драма”, “Откровение святого Степана”), давньої української літератури (“Мистерия страстей Христовых”, “Червонорусские вирши XVIII века”) і фольклору (“Песнь о свете”, “Замечательные колядки”, “Бенкет духовный”); рецензії тощо.

Активні контакти І. Франка з українською (особливо київською) інтелігенцією та його політична діяльність, пов’язана з пропагандою соціалістичних ідей, призвели до негласної заборони на його в’їзд в Російську імперію. Від 1886 року і аж до 1909 року його контакти з наддніпрянцями відбувалися під час поїздок останніх у Галичину, шляхом листування, а також за посередництва О. Хоружинської, яка їздила до Києва мало не щороку.

Втретє і востаннє І. Франко перебував у Києві на початку квітня 1909 року. Його приїзд став для всіх несподіванкою, оскільки він був, як писав Д. Дорошенко, “зовсім хворий, обшарпаний, нужденний, наче втік” [8, с. 505]. Відразу по приїзді І. Франко вирушив до помешкання Косачів на похорон Петра Олексійовича Косача. Там його впізнав М. Лисенко й увів у коло київського громадянства. “Він був хворий, – згадував Д. Дорошенко, – явні ознаки духового розстрою. Крім того, мав зведені й покалічені пальці на руках. Його переслідували якісь привиди, і, щоб збутися їх, він мав з собою банку з розчином креозоту¹, куди мачав свої слабкі, скрючені пальці і кропив ними довкола себе. Йому здавалось, що тоді привиди зникали. Креозот роз’їдав йому пальці, шкіра на них репалася і облїзала, пучки рук являли якусь червону страшну рану” [8, с. 506]. Схожу характеристику І. Франку дає А. Трегубова [28, с. 159–160].

¹ Креозот – продукт перегону деревини або кам’яного вугілля – масляниста рідина з різким запахом і антисептичними властивостями.

Л. Старицька-Черняхівська, яка також була знайома з І. Франком раніше, не відразу впізнала його. Це був “не той Франко, що сіяв діамантом розуму, – писала вона у спогадах. – Нужденна, сухорлява людина, він, наче зменшився й на зріст, очі згаслі, червоні від сліз, одно лише те високе, думне чоло залишилось таким як було” [21, арк. 12–13]. Коли розпитували І. Франка, як він опинився у Києві, той “казав, що втік від ляхів, що вони мордували його, покрутили йому руки і тому він не може розтиснути кулаків і т. інше...” [21, арк. 13].

У Києві І. Франко деякий час жив у помешканні сім’ї Трегубових, які після переходу Єлисея Кіпріянвича на роботу у Фундукдеївську жіночу гімназію винаймали квартиру на Бібіковському бульварі (нині бульвар Шевченка, № 31) [33, с. 235]. А. Трегубова і її син стали для письменника “справжніми няньками”. Вони супроводжувала І. Франка на зустріч з давньою подругою О. Хоружинської – Альбрант, яку він закликав їхати разом із ним до Львова, для допомоги у літературній праці.

У будинку Трегубових бувало багато гостей, які прагнули побачитись і поспілкуватися з визначним письменником. Між ними була і дружина Є. Чикаленка, яка запропонувала забрати хворого І. Франка до себе, оскільки у них була вільна кімната у власному будинку на Маріїнсько-Благовіщенській вулиці (тепер вул. П. Сакаганського).

Зустрічався І. Франко з П. Житецьким, який жив тоді на Андріївському узвозі, № 34, але через хворобу, яка прикувала його до крісла, не міг вільно пересуватися і був змушений постійно перебувати вдома, а також зі своїм давнім товаришем Омеляном Киричинським (Ярославів вал, № 33) [33, с. 237].

Відвідував І. Франко й В. Ігнатовича, який 1886 року був одним із бояр на Франковому весіллі, а тепер став свояком, оскільки оженився на рідній сестрі О. Хоружинської – Олександрі. Тоді В. Ігнатович служив одним із чотирьох директорів київської контори Державного банку та жив у власному будинку на Нестерівському провулку, № 8 [33, с. 237]. Нині цей будинок в аварійному стані, проте на ньому є меморіальна дошка з інформацією про перебування тут І. Франка.

З приводу тривалості перебування І. Франка у Києві 1909 року ще й досі існують контрверсійні твердження. Якщо значна частина сучасників (Д. Дорошенко, Л. Старицька-Черняхівська, А. Трегубова) єдині у думці, що І. Франко прибув до Києва у день похорону П. Косача, то дату його від’їзду називають по-різному. А. Трегубова стверджує, що І. Франко перебував у Києві три тижні: два жив у будинку Трегубових і один – у будинку Є. Чикаленка [28, с. 160], О. Киричинський наполягав на тому, що письменник пробув у Києві тільки чотири дні, які жив у помешканні Є. Чикаленка [15, с. 165]. На нашу думку, І. Франко востаннє перебував у Києві з 4 по 12 квітня 1909 року (за старим стилем).

Супроводжував І. Франка у прогулянках по Києву Д. Дорошенко, який випадково зустрів письменника у книгарні “Київської старовини” (вул. Безаківська, 8), коли той купував книжки. Зовнішній вигляд І. Франка, з яким Д. Дорошенко бачився раніше, 1904 року, прикро його вразив: “За сих кілька років він змінився: схуд, постарів; був давно неголений, убрання на ньому нечищене, взагалі вигляд запущений. Маючи нежить, а не володіючи пальцями так, що не був у стані витягти з кишені хустку, хворий не міг додержати охайності. В такім вигляді був тепер передо мною Франко, “власитель моїх

дум” ще з моїх шкільних років, мій улюблений письменник і учитель, якому я найбільше завдячував своїм духовим розвитком і якого я найбільше любив із усіх наших діячів, кого тільки знав до того часу” [8, с. 506]. Дізнавшись, що І. Франко розшукує старе видання Іпатіївського літопису, Д. Дорошенко зав’язав з ним розмову і запропонував провести його по київських книгарнях. Також вони завітали до крамнички антиквара Семінського на Фундуклеївській вулиці, де І. Франко накупив багато різних книг на досить велику суму – 136 російських карбованців [8, с. 507]. В Українській книжковій крамниці І. Франка зустрів тоді ще молодий початкуючий письменник Євген Кротевич, про що він розповів у своїх спогадах [18, с. 84–88].

Наступного дня І. Франко спільно із Д. Дорошенком відвідали редакцію Літературно-наукового вісника та книгарню при ній, Українське наукове товариство (обидві організації знаходились на вул. Володимирській, № 28) та приміщення щойно створеного Українського клубу [8, с. 507]. Перебуваючи у Києві, І. Франко спілкувався з головою київської “Просвіти” Б. Грінченком та його дружиною, бував у їхньому будинку (вул. Саксаганського, 67). Завдяки їм він взяв участь у одному із засідань київської “Просвіти”, на якому видавничка комісія товариства розглядала питання про підготовку до друку та призначення рецензентів рукописів покійного В. Доманицького “Про Галичину” і “Про Буковину”. І. Франко запропонував прорецензувати твори. Просвітяни спочатку вагалися чи зможе письменник, зважаючи на хворобу, якісно зробити цю роботу, але, врешті, не бажаючи завдавати йому прикростей, погодились. Через два дні, як згадував Д. Дорошенко, І. Франко виголосив “усну, чудову рецензію, таку докладну, таку річеву, що здавалось, се той самий Франко, що й перше, з такими ж широкими знаннями, з тою самою бистою думкою, з тою ж феноменальною пам’яттю!” [8, с. 508]. Обидві рецензії були записані і через деякий час у серії видань київської “Просвіти” з’явилися ще два твори В. Доманицького.

В останній день свого перебування у Києві І. Франко разом із Д. Дорошенком побували на книжковій “толкучці” на Подолі, де письменник також накупив багато книжок, а також відвідали Церковно-археологічний музей при Духовній академії. У музеї І. Франко познайомився із його директором – професором М. Петровим. Між обома вченими відразу ж зав’язалася наукова дискусія. “Франко дуже непогано, як побачив я, – писав Д. Дорошенко, – говорив російською мовою, відповідав дуже влучно й свої знання та пам’ять виявив у повнім блиску”. По закінченні диспуту професор М. Петров подарував І. Франкові кілька томів опису фондів музею, а також кілька томів “якогось каталогу” [8, с. 508].

Перебування І. Франка у Києві відображено на сторінках місцевої української преси. Газета “Рада” писала, що “Він цікавиться науковими справами, одвідує бібліотеки і книгарні, розшукує деякі старі видання для поповнення своєї цінної бібліотеки у Львові” [9, с. 2]. Існує також інформація про те, що перебуваючи у Києві 1909 року, І. Франко дивився власну драму “Украдене щастя” у театрі М. Садовського [13; 26].

Варто відзначити, що Д. Дорошенко, ближче познайомившись з І. Франком, уже не помічав у нього явних ознак психічної хвороби. “Ходячи по книгарнях, – писав він, – я ні разу ні в чому не зауважив у Франка якоїсь ненормальності; він розмовляв зовсім як звичайна здорова людина, тільки що був якийсь понурий, сумний і зосереджений.

Але настрій такий цілком натурально пояснювався його станом каліцтва рук, коли він зробився зовсім наче без рук: ані вдягнутись, ані здобути що з кишені, ані їсти сам не міг. Страшне видовище... Було чого стати сумним-невеселим” [8, с. 507–508].

З Києва І. Франко виїхав увечері в неділю 12 квітня 1909 року. До австрійсько-російського кордону його мав допровести Д. Дорошенко, але цього ж дня до Києва приїхав син письменника Андрій Франко, який повіз батька додому. “Шановний наш письменник зостався задоволений з свого побуту в Київі, – писала газета “Рада”, – казав на від’їзді, що він почував себе тут краще і обіцяв приїхати влітку знову, щоб зробити ряд екскурсій по старих приватних архівах, бібліотеках, монастирях і церквах... Д-р Франко повіз із собою чимало старих книг, закуплених по київських книгарнях і антикварних торговлях. Книжки ці стосуються переважно українського письменства перших віків християнської доби” [10].

Як уже зазначалося, існують відомості про ще один, четвертий, приїзд І. Франка у Київ. М. Микиша у своїх спогадах пише про перебування І. Франка у Києві 1907 року, коли він відвідав М. Лисенка і взяв участь у одному із літературно-музичних вечорів, що влаштовувались у будинку композитора [20, с. 576]. Можна припустити, що автор спогадів ненавмисне помилився у датуванні події, очевидно маючи на увазі перебування І. Франка у Києві 1909 року. Але те, що у хворого І. Франка, як стверджує М. Микиша, вистачило сил читати “Мойсея”, викликає сумнів. Тим більше немає свідчень про те, що І. Франко будь-коли зустрічався з М. Коцюбинським саме у М. Лисенка (а про це йдеться у М. Микиші). Швидше за все згадані спогади є ідеологічною фальсифікацією радянської влади, спрямованою на підкреслення прогресивності поглядів М. Лисенка і його оточення. Варто зауважити, що сучасний кіровоградський краєзнавець Ю. Магівос також згадує про приїзд І. Франка на береги Дніпра у 1907 року [19].

Отже, описані вище три поїздки І. Франка до Києва (особливо перших дві) мали надзвичайно важливе значення для налагодження контактів з інтелектуальною елітою тогочасної культурної столиці України. Наслідком цього стала плідна співпраця І. Франка з київською інтелігенцією на громадському, літературному, науковому та видавничому поприщі. Водночас доцільно наголосити, що тема “І. Франко і Київ” залишається недостатньо дослідженою, а тому її подальше вивчення є актуальним.

1. Відділ рукописів Інституту літератури Національної академії наук України (ВР ІЛ НАНУ). – Ф. 3 (Іван Франко).
2. *Возняк М.* З життя і творчості Івана Франка. – К., 1955.
3. *Горак Я.* Діалог (до 125-річчя від дня народження Лесі Українки та 140-річчя від дня народження Івана Франка) // Дзвін. – 1996. – № 2. – С. 137–149.
4. *Горинь В.* Іван Франко і Леся Українка: Відомий епізод “непорозуміння між своїми”. – Львів, 1998.
5. *Грицак Я.* Пророк у своїй вітчизні: Франко та його спільнота (1856–1886). – К., 2006.
6. *Денисюк І.* Національне питання у полеміці “між своїми” // Українське літературознавство. – Вип. 62. Іван Франко: Статті та матеріали. – Львів, 1996. – С. 55–66.
7. *Денисюк І.* Франки в гостині у Косачів на Волині // Українське літературознавство. – Вип. 56. Іван Франко: Статті та матеріали. – 1992. – С. 119–127.

8. *Дорошенко Д.* Останній побут І. Франка у Києві // Спогади про Івана Франка. – Львів, 1997. – С. 505–512.
9. *Дорошенко Д.* По Україні: У Києві: Іван Франко у Києві // Рада. – К., 1909. – 9 апріля (22 квітня). – Ч. 79. – С. 2.
10. *Дорошенко Д.* По Україні: У Києві: Від'їзд д-ра Франка // Рада. – 1909. – 14 апріля (27 квітня). – № 83. – С. 2.
11. *Житецький Г.* Одруження І. Я. Франка // Спогади про Івана Франка. – Львів, 1997. – С. 161–163.
12. *Захарченко М. М.* Киев теперь и прежде. – К.: Паровое лито-типографическое заведение С. В. Кульженко, 1888.
13. *Зінченко Н.* Повернути украдене щастя неможливо... // Хрещатик. – 2006. – 11 жовтня. – Режим доступу до газети: <http://www.kreschatic.kiev.ua/ua/2944/art/34772.html>.
14. *Катренко А., Катренко Я.* Національно-культурна та політична діяльність Київської громади (60-90-ті роки ХІХ ст.). – К., 2003.
15. *Киричинський О.* Франко в Києві // Спогади про Івана Франка. – Львів, 1997. – С. 163–166.
16. *Ключко-Франко А.* Іван Франко та його родина // Спогади про Івана Франка. – Львів, 1997. – С. 465–491.
17. *Книш І.* Іван Франко та рівноправність жінки. – Вінніпег, 1956.
18. *Кротевич Є.* Іван Якович Франко // Київські зустрічі. – К., 1965. – С. 84–88.
19. *Матівос Ю.* Іван Франко, родич царського генерала (Єлисаветградські друзі Каменяра) // Голос України. – 2006. – 2 грудня.
20. *Микиша М.* “Незабутні дні” // М. В. Лисенко у спогадах сучасників. – К., 1968. – С. 568–578.
21. Музей видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького. – Фонди Музею М. Старицького. – Рд. 630.
22. *Олійник В. І.* Франко і М. Старицький // Іван Франко: Статті і матеріали. – Львів, 1963. – Зб. 10. – С. 102–119.
23. *Рудько М. П.* Зв'язки Івана Франка з Києвом // Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка: Наукові записки (збірник історико-філософського факультету присвячений 100-річчю з дня народження Івана Яковича Франка). – К., 1956. – Т. XV. – Вип. VIII. – С. 127–132.
24. *Самійленко В.* З українського життя в Києві у 80-х роках ХІХ ст. // Самійленко В. І. Поетичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Переспіви та переклади. Статті та спогади. – К., 1990. – С. 516–531.
25. *Скорульська Р.* Окремі штрихи до взаємин М. Лисенка та І. Франка // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові. – Львів, 2005. – Вип. 5. – С. 35–52.
26. *Славинський М.* Несторівський, 8: Київська адреса полоненого коханням // Віче. – Режим доступу до журналу: <http://www.viche.info/journal/316>;
27. Спогади про Івана Франка. – Львів, 1997.
28. *Трегубова А.* Дещо з життя Ольги Франкової // Спогади про Івана Франка. – Львів, 1997. – С. 155–160.
29. *Тулуб О.* Матеріали до життєпису Володимира Самійленка // За сто літ: Матеріали з громадського й літературного життя України ХІХ і початку ХХ століття. – К., 1928. – Кн. 3. – С. 295–314.
30. Українська Радянська Енциклопедія / [Ред. кол.: М. П. Бажан (гол.) та ін.]. – К., 1959–1965. – 1964. – Т. 15: “Туман – цемент”.
31. Франко Іван: Документи і матеріали (1856–1965). – К., 1966.
32. *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – К., 1976–1986.

33. *Хінкулов Л.* Письменник жив у Києві (літературно-критичні розповіді). – К.: Дніпро, 1982.
34. *Чернищенко Л.* Листи Єлисея Трегубова до родини Франків // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові. – Львів, 2004. – Вип. 4. – С. 55–153.
35. *Шелухин С.* Українство 80-х років XIX в. і мої зносини з Ів. Франком // Спогади про Івана Франка. – Львів, 1997. – С. 184–199.
36. *Якимович Б.* Видатні українські соборницькі друки XIX ст. (до 120-річчя виходу у світ альманахів “Веселка”, “Ватра” та “Перший вінок”) // Вісник Львів. ун-ту. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – Вип. 2. – Львів, 2007. – С. 85–94.

SOJOURN OF IVAN FRANKO IN KYIV IN 1885, 1886, 1909

Mykola GORBATIUK

*Museum of outstanding figures of the Ukrainian culture of Lesya Ukrainka,
Mykola Lysenko, Panas Saksaganskyi, Myhailo Starytskyi,
97, Saksaganskyi Str., 01032, Kyiv, Ukraine*

The article views the history of sojourn of I. Franko in Kyiv in 1885, 1886 and 1909. In the article preconditions and causes of visits are analyzed, the writer's residence and circle of acquaintance are determined. Considerable attention is paid on highlighting of the creative cooperation of I. Franko with intellectual and spiritual elite of Kyiv.

Key words: national elite, cooperation in literary and publishing spheres, “Zorya”, “Veselka”, “Stara gromada”, Collegium of Pavlo Galagan, O. Horuzhynska.

ПРЕБЫВАНИЕ ИВАНА ФРАНКО В КИЕВЕ В 1885, 1886, 1909 ГОДАХ

Николай ГОРБАТЮК

*Музей выдающихся деятелей украинской культуры Леси Украинки,
Николая Лисенка, Панаса Саксаганского, Михаила Старицкого,
ул. Саксаганского, 97, 01032, Киев, Украина*

Рассмотрено историю пребывания И. Франко в Киеве в 1885, 1886 и 1909 гг. Проанализировано предпосылки и причины поездок, определены места проживания и киевский круг знакомых И. Франко. Большое внимание уделено освещению вопроса творческого сотрудничества И. Франко с украинской интеллектуальной и духовной элитой Киева.

Ключевые слова: национальная элита, сотрудничество в литературной и издательской сферах деятельности, “Зоря”, “Вэсэлка”, “Стара громада”, Коллегия Павла Галагана, О. Хоружинская.

*Стаття надійшла до редколегії 15.01.2010
Прийнята до друку 27.01.2010*